IPA Civil Society Facility and Media Programme 2018-2019 2020/420-896

Стратегија за развој на женско претприемништво во Североисточен плански регион

National Platform for Women Entrepreneurship

Национална платформа за женско претприемништво

EuropeAid/167061/DD/ACT/MK

This project is co funded
by the European Union

This project is implemented by:

КРАТЕНКИ

ГЕМ	Global Entrepreneurship Monitor / Глобал монитор за претприемништво
ЕУ	Европска унија
МСП	Мали и средни претпријатија
ООН	Организација на Обединети нации
РСМ	Република Северна Македонија
САД	Соединети Американски Држави
Стратегија	Стратегија за развој на женското претприемништво на Североисточен плански регион (2023-2028)
ЦОР 5	Цел за одржлив развој 5
GGG	Индекс на глобален родов јаз
GII	Индекс за родова нееднаквост
SIGI	Социјални институции и родов индекс

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР 1

ВОВЕД 2

ПРИЛОГ 1 - СОЗДАВАЊЕ НА ПОВОЛНА СРЕДИНА ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО СПОРЕД ИСТРАЖУВАЊЕТО НА ГЕМ 5

ПРИЛОГ 1 - СОЗДАВАЊЕ НА ПОВОЛНА СРЕДИНА ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО СПОРЕД ИСТРАЖУВАЊЕТО НА ГЕМ...8

ПРИЛОГ 1.1 - АНАЛИЗА НА СТАРТАПИТЕ ОСНОВАНИ ОД ЖЕНИ ВО ЕВРОПА КАКО И НИВНИТЕ МОТИВАЦИИ ЗА ОСНОВАЊЕ НА БИЗНИС 9

ПРИЛОГ 1.2 - АНАЛИЗА НА СТАРТАПИТЕ ОСНОВАНИ ОД ЖЕНИ ВО СЕВЕРНА АМЕРИКА КАКО И НИВНИТЕ МОТИВАЦИИ ЗА ОСНОВАЊЕ НА БИЗНИС 12

АНАЛИЗА НА ГЕНЕРАЛНИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА СЕВЕРОИСТОЧНИОТ ПЛАНСКИ РЕГИОН 14

РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН 15

ЕКОНОМСКИ ИНДИКАТОРИ ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН 17

ТАБЕЛАРЕН ПРИКАЗ НА АПЛИКАНТИ ЖЕНИ КОРИСНИЦИ НА ОПЕРАТИВНИОТ ПЛАН СО АКТИВНИ МЕРКИ И ПРОГРАМИ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ ВО ЦЕНТАРОТ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ ВО ОПШТИНА КУМАНОВО 19

СПРОВЕДЕНИ СОСТАНОЦИ СО ПРЕТСТАВНИЦИ ОД ОПШТИНИТЕ ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН И ПРЕТСТАВНИЦИ НА НАЦИОНАЛНАТА ПЛАТФОРМА ЗА ЖЕНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ЗА ПОСОЧУВАЊЕ ПРИОРИТЕТНИ РАЗВОЈНИ ОБЛАСТИ ПО ОПШТИНИ ОД СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН 21

МЕТОДОЛОГИЈА ЗА ПОДГОТОВКА НА ОСВРТ ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН 21

ПРИОРИТЕТНИ МЕРКИ ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН 24

ПРИЛОГ 1- АКЦИОНЕН ПЛАН ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ПРИОРИТЕТНИТЕ МЕРКИ ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН 27

ЗАКЛУЧОЦИ 32

ПРЕПОРАКИ 33

ПРИЛОГ 3- КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА 34

Проект
на
Национална платформа за женско претприемништво

ПРЕДГОВОР

Можеме да кажеме дека иднината на жената е тесно поврзана со иднината на човековото општество и со иднината на човекот воопшто. За жената никако не може да се зборува надвор од општата човекова историја. Во тој поглед современиот свет се наоѓа на крстопат. Едниот пат води кон определувањето на нееднаквоста, отуѓеноста и не слободата, а другиот кон хуман, човечен модел на општеството.

Зошто жените имаат помали можности да се докажат? Дали и самите тие подлегнуваат на митот за жената и работата: дека жените не можат да работат еднаков број часови со мажите, дека се неповерливи и емоционално по неурамнотежени, дека жената која е на одговорна работа најчесто нема добро воспитани деца, дека жената не може да спроведува еднакво тешка работа како мажот, бидејќи нема еднакви способности, дека мажот мора да заработува повеќе од едноставна причина што го храни семејството, дека жените не сакаат да се до образуваат ниту да преземат одговорност поради семејните обврски.

Секојдневните искуства, од друга страна, покажуваат дека меѓу жените владее голем интерес и желба за знаење, дека се спремни да работат тешко и мачно и истовремено со соодветен распоред на работното време да можат доволно да им се посветат и на семејството и на децата.

Ако подлабоко се анализира состојбата во општествено-политичката положба на жената може да се согледа позитивен тренд на поновата генерација жени кои храбро и без комплекси се ослободуваат од старите сфаќања и се поуспешно се потврдуваат во работата, на раководните места и на сложени стручни работи. Многу современи жени, не на зборови туку на дела, ја менуваат општествената пракса, вршат диференцијација меѓу самите жени, што создава услови за остварување на нивната рамноправна положба и повисок степен на вклучување во тековите на развојот на општеството.

Треба самите да научат дека слободата и независноста не може да ја одземат од другите-од општеството воопшто, или од поединечен маж-туку мора упорно и совесно да ја градат во себе. Затоа мора да ја отфрлат зависноста која ја користеле како потпора да стекнат туѓа заштита.

Токму затоа и една од главни задачи на Националната платформа за женско претприемништво е да биде стимул, кој ќе успееме да го претвориме во еден вистински баланс во нашето општество, во кое жените од сите националности ќе бидат присутни во сите сфери на претприемништвото, индустријата, иновацијата и бизнисот

Националната платформа значи и обединување на сите владини и невладини организации, формални и неформални здруженија, стопански комори и сите активни чинители, за давање на заеднички придонес за развојот на женското претприемништво.
Да им се помогне на повеќе жени да започнат сопствен бизнис ќе ја направи нашата економија посилна, ќе создаде повеќе работни места за луѓето и ќе им даде на повеќе жени шанса да работат и да ги издржуваат своите семејства. Ќе им помогне и особено на младите жени и на оние кои живеат во руралните области. Постоењето на организацијата влева надеж за одлична работа за поддршка на жените во започнување бизниси, што ќе го направи нашето општество подобро за сите.
Јакнењето на женското претприемништво значи и економско јакнење на целата држава, на целото општество и на сите луѓе. Дека жените се уште се најголемиот неискористен потенцијал и дека истите се соочуваат со недостигот на информации и се под различен притисок од културни и социјални фактори. Потребно е да се преземат различни мерки и решенија за надминување на овие проблеми со кои се соочуваат жените,
-Потребно е да се работи повеќе во однос на информираноста на жените, особено во помалите градови,
-Додатната поддршка од институциите е неопходна за да се помогне во охрабрувањето на жените да започнат свој бизнис,
-Зголемување на бројот на жени кои регистрираат земјоделско стопанство на сопствено име.
Кои се причините што ги мотивираат жените да основаат свој бизнис? Еве неколку фактори: осигурување на својата егзистенција, желба за самостојност и независност од мажите, стремеж за пренесување на бизнисот на своите деца, обезбедување на финансиска сигурност во подоцната возраст, потреба за успех и независност, потреба за задоволство од работата, како и економски потреби...

Предговорот е користен од воведот на Локалниот форум на тема

“Развојни можности за женско претприемништво во Североисточниот плански регион”

во организација на Националната платформа за женско претприемништво

одржан на 02.11.2022 во Општина Куманово

ВОВЕД

Забрзаната глобализација и промените во економиите доведе до истакнување на значајната улога на жените во претприемништвото низ целиот свет. Жените претприемачи не само што придонесуваат за економскиот раст, туку служат и како катализатори за општествени промени и зајакнување. Жените претприемачи носат уникатни силни страни и квалитети во светот на бизнисот. Истражувањата покажаа дека жените имаат тенденција да покажат силни интерперсонални вештини, издржливост и фокусирање на социјалното влијание. Тие често даваат приоритет на соработка, вмрежување и градење односи, што може да придонесе за раст и успех на нивните потфати. Бизнисите предводени од жени, исто така, имаат тенденција да им дадат приоритет на различноста и инклузивноста, создавајќи можности за недоволно застапените групи и поттикнувајќи ја иновативноста[1]. Сепак, и покрај напредокот во родовата еднаквост, жените продолжуваат да се соочуваат со уникатни предизвици кога станува збор за започнување и развивање на нивните бизниси. Разбирањето на овие пречки и да се создадат ефективни стратегии за нивно надминување е од клучно значење за поттикнување на инклузивен економски развој. Во контекст на Република Северна Македонија, оваа анализа ќе се фокусира на женското претприемништво во Североисточниот регион и има за цел да ги разработи и презентира специфичните бариери со кои се соочуваат жените претприемачи во овој регион.

Република Северна Македонија, доживеа забележителна економска трансформација во последниве години. Сепак, родовите разлики опстојуваат, особено во претприемничката област. За целосно искористување на економскиот потенцијал на жените во регионот, императив е да се идентификуваат и да се решат пречките што го попречуваат нивниот претприемачки ангажман. Започнувањето бизнис е сложен потфат, а жените се соочуваат со различни предизвици кои можат да ги попречат нивните претприемачки аспирации. Една значајна пречка е ограничениот пристап до финансиски ресурси. Истражувањата покажаа дека жените претприемачи често се соочуваат со потешкотии во обезбедувањето капитал за започнување и проширување на бизнисот поради различни фактори, вклучувајќи ги и родовите предрасуди во кредитните институции и ограничените средства за обезбедување. Влијанието на овие предизвици е особено изразено во Североисточниот регион, каде механизмите за финансиска поддршка можеби се помалку достапни во споредба со другите региони.

Покрај финансиските ограничувања, општествените и културните норми играат клучна улога во обликувањето на женските претприемачки искуства. Длабоко вкоренетите родови стереотипи и општествените очекувања може да го ограничат пристапот на жените до мрежите, можностите за менторство и системите за професионална поддршка. Ваквите норми може да го овековечат недостатокот на самодоверба, верба во себе и општествено признавање на претприемничките способности на жените. Решавањето на овие социо-културни бариери е од клучно значење за промовирање на средина која ги цени и поддржува жените претприемачи[2].

Особен предизвик претставува воспоставувањето на рамнотежата помеѓу работата и семејните обврски за жените кои сакаат да започнат и одржуваат сопствен бизнис. Традиционалните родови улоги, каде од жените се очекува да им дадат приоритет на домашните обврски и семејството пред професионалните определби, може да создадат дополнителни оптоварувања и да го попречат претприемачкиот напредок. Достапноста на висококвалитетни установи за згрижување деца, флексибилни работни аранжмани и структури за поддршка на семејството се од суштинско значење

[1] Marlow, S., & Patton, D. (2005). All credit to men? Entrepreneurship, finance, and gender. Entrepreneurship Theory and Practice, 29(6), 717-735.

[2] Carter, S., Shaw, E., Lam, W., & Wilson, F. (2007). Gender, Entrepreneurship, and Bank Lending: The Criteria and Processes Used by Bank Loan Officers in Assessing Applications. Entrepreneurship Theory and Practice, 31(3), 427-444

за да им се овозможи на жените да се движат низ сложената рамнотежа помеѓу работните и семејните обврски[3].

За целосно разбирање на сложеноста на женското претприемништво во Североисточниот регион во Република Северна Македонија, преку овој документ ќе се потпираме на научни трудови и емпириски истражувања. Од таму, податоците и приоритетите во стратегијата се однесуваат на теми како што се пристапот до финансии, родовите предрасуди, улогата на социјалните мрежи и влијанието на културните и општествените норми како и приоритети на претприемништвото во општините.

Преку наодите од ова истражување вклучени во овој стратешки документ, имаат за цел да придонесат за постојното знаење за женското претприемништво во Република Северна Македонија и да обезбедат препораки засновани на докази за креаторите на политиките, организациите за поддршка на бизнисот и другите засегнати страни. Со решавање на специфичните пречки со кои се соочуваат жените претприемачи во Североисточниот регион, можеме да поттикнеме средина погодна за нивниот успех, економско зајакнување и на крајот, да придонесеме за поинклузивен и поживописен претприемачки екосистем.

При изработка на овој документ за развој на женското претприемништво во Североисточниот плански регион беше спроведено деск истражување и користени се расположивите документи од областа на регионалниот развој (Програма за развој на Североисточен плански регион 2021- 2026) и одделните секторски анализи и други значајни стратешки документи на национално и локално ниво. Собраните податоци беа искористени во идентификувањето на приоритетите за развој на регионот во насока на женското претприемништво

Во следните делови од овој документ, ќе навлеземе подлабоко преку сеопфатна анализа на моменталниот статус на женското претприемништво во Североисточниот регион. Преку поставени приоритети со анализа на бариерите, но и претставување на поволностите кои влијаат на женскиот претприемачки ангажман, нивните мотивации, предизвици и влијанието на нивните потфати врз регионалната економија, имаме за цел да обезбедиме увид и препораки за поттикнување на инклузивна средина за жените претприемачи во овој специфичен контекст.

ПРИЛОГ 1 - СОЗДАВАЊЕ НА ПОВОЛНА СРЕДИНА ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО СПОРЕД ИСТРАЖУВАЊЕТО НА ГЕМ

Претприемништвото е суштински двигател на општеството. Со претприемништвото се промовираат иновациите преку кои се искористуваат нови можности, исто така се влијае на продуктивноста и поттикнувањето на вработувањето, но е и начин да се решат некои од општествените предизвици, претставени во целите за одржлив развој (SDGs) на Обединетите нации, но и како санирање на новонастанати состојби предизвикани од економскиот шок создаден од КОВИД-19 пандемијата.

Следејќи ги овие параметри, ГЕМ го спроведува истражувањето базирано на анкети за претприемништвото и претприемачките екосистеми ширум светот, преку конзорциум од национални тимови поврзани со врвни академски институции.

[3] Thébaud, S. (2010). Equal but Inequitable: Gender Hierarchies in Transition. American Journal of Sociology, 116(6), 1591-1643.

ГЕМ започна во 1999 година како заеднички истражувачки проект помеѓу колеџот Бабсон (САД) и Лондон Бизнис школа (Велика Британија). Конзорциумот стана најбогат извор на веродостојни информации за состојбата на претприемништво и претприемачките екосистеми ширум светот, објавувајќи го не само Глобалниот извештај на ГЕМ годишно, но и посебни национални и извештаи за оваа тема секоја година. Првата година на спроведувањето на истражувањето на ГЕМ беа опфатени само 10 земји, а од тогаш 115 земји земаат учество во истражувањето на ГЕМ. Како резултат на тоа, ГЕМ отиде многу подалеку од само активност спроведена преку проект и стана високо вмрежена организација каква што е денес. Извештајот на ГЕМ за 2021/2022 нагласува неколку убедливи наоди на основа на добиените податоци кои се поврзани со родовиот јаз на стартапите кои имале влијание од пандемијата како и воспоставување на рејтинг од страна на национални експерти за овозможувачката средина за жените претприемачи во земјите опфатени со ова истражување[4].

Во извештајот на ГЕМ има анализа на трендовите за женското претприемништво од 47 земји, пет региони (Централна и Источна Азија; Европа, Северна Америка; Латинска Америка и Карибите; и Среден Исток и Африка) прегледот е направен низ три нивоа на приход (висок приход, горен-среден приход и низок-среден приход како што е дефинирано од страна на Светска Банка). Во истражувањето учествуваат и 23-те европски земји во анализата на женското претприемништво: Белорусија, Хрватска, Кипар, Финска, Франција, Германија, Грција, Унгарија, Ирска, Италија, Латвија, Луксембург, Холандија, Норвешка, Полска, Романија, Руската Федерација, Република Словачка, Словенија, Шпанија, Шведска, Швајцарија и Обединетото Кралство. И покрај споделување на високи нивоа на економски развој, често има големи варијации во полот преку анализа на претприемачките активности, влијанието од пандемијата и пазарните услови. Покрај тоа, родовите разлики се големи од влијанието на формалните и неформалните институционални фактори.

Од истражувањето на ГЕМ се забележуваат следните наоди:

• На глобално ниво, жените се застапени преку еден од тројца претприемачи со висок раст и еден во три иновативни претприемачи кои се фокусирани на национални и меѓународни пазари.

• Жените претприемачи во земјите со високи и средни приходи претставуваат најиновативните претприемачи со висок раст на глобално ниво и се еднакви со мажите во однос на фокусот на меѓународниот пазар.

• Како резултат на пандемијата КОВИД-19, жените доживеаја сличен пад како и мажите во претприемничките намери да се започне бизнис, но имаат поостри падови во стартап стапките во 2020 година. Сепак, тоа не беше случај во земјите со висок и среден приход, каде што и намерите за започнување на бизнис кај жените се зголемија, за 4% и 11%, соодветно, од 2019 до 2021 година.

• Севкупно, стапките за започнување бизнис за жените се зголемија од 2,9% на 3,6% во текот на две години пандемски период, за разлика од повисоките стапки кај мажите (од 3,5% до 4,4%). Жените во Земјите со висок до среден приход имаа влијание од пандемијата од 74% пораст од 2019 до 2021 година, во споредба со само 34% кај мажите.

[4] GEM 2021/22 Women's Entrepreneurship Report: From Crisis to Opportunity,group of authors, Published by the Global Entrepreneurship Research Association, London Business School,

• Националните експерти генерално ја оценуваат поволноста на средина за жените претприемачи како многу ниска во повеќето земји. Ова може да ја објасни истрајноста претприемачки перцепции кај жените во споредба со мажите во овие земји[5].

ПРИЛОГ 1.1 - АНАЛИЗА НА СТАРТАПИТЕ ОСНОВАНИ ОД ЖЕНИ ВО ЕВРОПА КАКО И НИВНИТЕ МОТИВАЦИИ ЗА ОСНОВАЊЕ НА БИЗНИС

Во Европа, стапките на вкупната претприемничка активност во рана фаза (ТЕА) имаат тенденција да бидат ниски во споредба со другите региони во светот, но честопати одразуваат високо ниво на родова еднаквост. Помеѓу земјите во овој регион, стапките на стартап активности за жени се движеа од ниско ниво од 1,6% во Полска до високо од 13% во Холандија, што е двојно повеќе од просекот во регионот.

Соодносот на полот, исто така, варира во голема мера во различни земји, од низок соодност од 0,39 на жени со мажи во Норвешка (1,7% жени наспроти 4,4% мажи) до паритет или повисок соодност во Романија (9,6% жени наспроти 9,8% мажи) и Шпанија (5,6% жени спроти 5,4% мажи).

Регионално, недостигот на работа беше основната мотивација за започнување бизнис и за жените и за мажите. Само во три земји - Франција, Луксембург и Шведска - жените помалку од мажите го пријавиле недостаток на работа како мотивација за започнување бизнис. Околу една четвртина од жените претприемачи во Луксембург и Шведска го наведоа недостигот на работа како клучна мотивација во споредба со 98% од жените во Република Словачка. Жените претприемачи во овој регион, исто така, пријавуваат дека стекнувањето на богатство не им е основна мотивација за стартување. Сепак, стапките и родовите разлики варираат во голема мера во различни земји.

Жените претприемачи го пријавиле стекнувањето на богатство како мотивација за стартување многу поретко отколку мажите во сите земји освен во четирите земји, со паритет во Германија, 9% почесто во Руската Федерација и над 20% почесто во Унгарија и Полска. Додека само 12% од жените претприемачи во Република Словачка го навеле градењето богатство како клучна мотивација, со над 71% од жените претприемачи во Белорусија, кои ги мотивирало тоа. Најзначајниот јаз меѓу половите е забележан во Финска, каде што жените пријавиле градење богатство како мотивација за стартување со околу една третина од стапката на мажите.

Продолжувањето на семејната традиција е уште една мотивација за стартување на бизнис каде што жените имаат значителни варијации во земјите во овој регион. На пример, две од пет жени претприемачи во Грција пријавиле семејна традиција како причина за започнување бизнис, во споредба со само една од 10 жени претприемачи во Унгарија. Најзначајните родови разлики се забележани во Летонија, каде што жените пријавиле продолжување на семејната традиција како мотивација за започнување бизнис со 61% почесто од мажите и во Унгарија, каде жените имале 62% помали шанси да го сторат тоа од мажите.

Широката варијација во овие стапки сугерира многу различни родови верувања или деловни традиции. Конечно, стартапите предводени од жени се разновидни и се прошируваат многу подалеку од традиционалните дефиниции за ориентираност кон раст, претприемништво кое бара

[5] GEM 2021/22 Women's Entrepreneurship Report: From Crisis to Opportunity,group of authors, Published by the Global Entrepreneurship Research Association, London Business School.page 13

профит. Жените се водени од вредности, имаат социјална ориентираност и најчесто формираат локално позиционирани претпријатија. Медиумите треба да ги истакнат овие различни форми на претприемништво покрај „моќните жени" кои имаат водечки стартапи и се целосно ориентирани кон раст. Жените имаат зголемен интерес за теми како социјалните претприемништвото преку што ги одразуваат нивните вредности и приоритети а со тоа добро ја дефинираат нивната претприемачка дејност. Особено е интересно поврзувањето на социјалното претприемништво со технологијата како додадена социјална вредност (т.е. „социјално-технолошко претприемништвото") што овозможува потенцијал за зајакнување интересот на жените за претприемништво.

Стапките на деловна активност во зародиш во рана фаза во регионот укажуваат на најниските стапки за жените на глобално ниво, односно околу половина од глобалниот просек. Норвешка се издвојува како земја со најниски стапки на активност во зародиш и рана фаза кај жените од 0,6%, што претставува најзначајна полова разлика во регионот. Само во Полска и Шпанија беа жените во паритет со мажите за бизнис активност во зародиш, додека жените се еднакви со мажите за активност во рана фаза во Грција и исто така покажуваат повисоки стапки од мажите во Романија, Словенија, Шпанија и Обединетото Кралство. Воспоставените деловни стапки беа највисоки за жените во Грција (12,4%) и Полска (10,6%) и најниски во Норвешка (2,1%), а жените покажуваат паритет во Луксембург и Романија. Жените пријавија повисоки стапки на затворање бизниси во Франција (1,9% жени наспроти 1,4% мажи) и Романија (2,0% жени наспроти 1,6% мажи). Во секоја земја во овој регион, жените имаат помала веројатност од мажите да пријават неодамнешно затворање бизнис, каде најзначајната родова разлика е во Шведска, каде податоците покажуваат дека половина од бизнисите имаат стапка на затворање како и кај мажи.

Во 2021 година, една четвртина од жените во овој регион пријавиле затворање бизнис поради пандемијата. Над половина од жените во Норвешка, Романија и Република Словачка ја наведоа пандемијата како причина за затворање на нивните бизниси. Спротивно на тоа, само 5,9 отсто од жените во Грција ја идентификувале пандемијата како причина за затворање на бизнисот. Жените во само шест земји - Хрватска, Франција, Ирска, Холандија, Полска и Руската Федерација - пријавиле пониски стапки на затворање отколку мажите. Најчеста причина за затворање на бизнисот во овој регион беше недостатокот на профитабилност. Стапките варираат за жените од 5% во Романија до 42,9% во Италија. Податоците за жените во Хрватска беа речиси три пати поголеми од мажите да пријават недостаток на профитабилност како причина за затворање бизнис (35,7% жени наспроти 12,5% мажи).

Стапките за жените беа многу пониски отколку кај мажите во седум земји - особено во Обединетото Кралство и Романија - каде што жените имаат пет пати помала веројатност од мажите да пријават недостаток на профитабилност како причина за затворање на бизнисот. Понекогаш, сопствениците на бизниси заминуваат поради потребите и барањата на семејството. Кај жените е малку поверојатно во споредба со мажите да пријават семејни причини за прекинување на бизнисот,тука односот на половите варира многу. Жените во Руската Федерација, на пример, пријавиле излегување од бизнис шест пати почесто од мажите, додека жените во Луксембург околу една третина помалку од мажите.

Од друга страна, ниту една жена во Финска, Норвешка или Словенија не пријавила семејни причини како причина за затворање на бизнисот, наспроти 28,6% во Италија. Понекогаш претприемачите излегуваат од бизнис затоа што имаат можност да го продадат. Регионално, жените имаат 28% помали шанси да пријават можност за продажба како причина за напуштање на бизнисот, но во девет земји ниту една жена не ја пријавила оваа причина. Инаку, стапките за жените се движат од низок процент од 1,1% во Полска до високи 15% во Германија. Половите разлики, исто така,

варираат во голема мера во Холандија, каде жените пријавиле можност да продадат 85% поретко од мажите,а во Белорусија, жените пријавиле можност за продажба како причина за излегување во 88%[6].

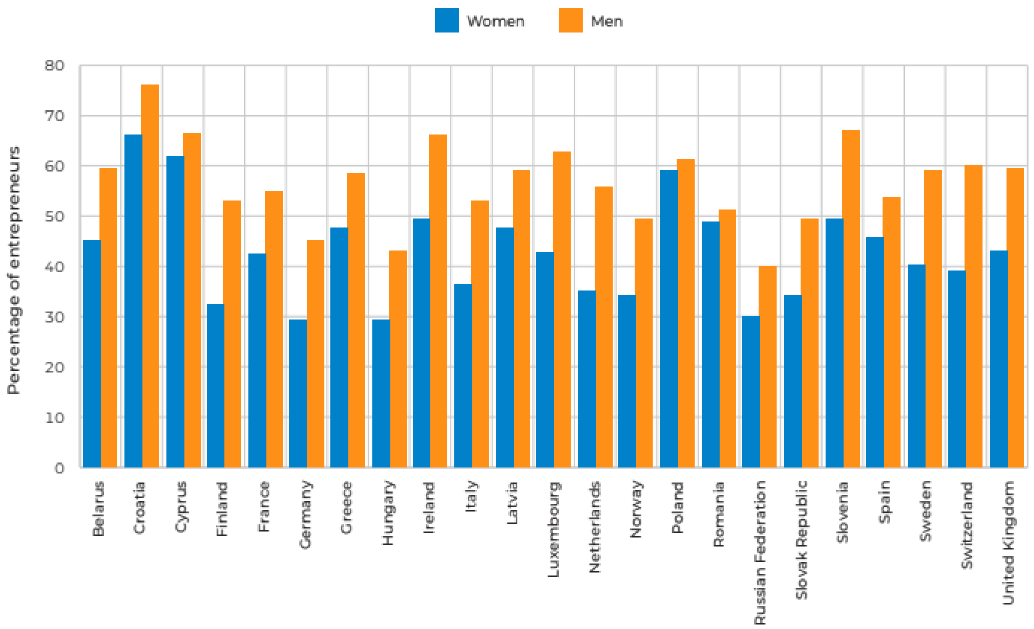

ПРИЛОГ 1.2 - АНАЛИЗА НА СТАРТАПИТЕ ОСНОВАНИ ОД ЖЕНИ ВО СЕВЕРНА АМЕРИКА КАКО И НИВНИТЕ МОТИВАЦИИ ЗА ОСНОВАЊЕ НА БИЗНИС

Регионот на Северна Америка е составен од САД и Канада, две земји со добро развиени економии и високи стапки на женско економско учество. Во 2021 година, жените претприемачите во регионот продолжија да се движат по нагорна линија по пандемија на КОВИД – 19 и да покажуваат знаци на економско закрепнување. Во споредба со негативниот шок во 2020 година, растот на БДП беше 5,5% во Соединетите Американски Држави и 4,0% во Канада во 2021 година. Во овој контекст, анализирана е на ГЕМ женската деловна активност, мотивации, влијанијата од пандемијата за деловните резултати и улогата на овозможувачката средина.

Во 2021 година, женското претприемништво во рана фаза анализирано од стапката на активност (TEA) беше 15,2% во САД и 15,8% во Канада, од 13,6% и 13,9% во 2020 година. Овие стапки беа добри над глобалниот просек за жените (10,4%). Мотивацијата на многу жени претприемачи беше желбата да се направи разлика (70,5% во САД и 75,8% во Канада) и да се изгради богатство (71,9% во САД и 69,5% во Канада). Недостаток на работа исто така е важна причина за жените, иако многу повеќе во Канада (67,9%) отколку во САД (45,7%). Желба да се продолжи семејната традиција е помалку важна причина, пријавена од помалку од половина од жените во двете земји. Споредено на жените на глобално ниво, оние во Северна Америка беа повеќе мотивирани да направат разлика и градат големо богатство, а помалку мотивирани поради недостаток на работа.

[6] GEM 2021/22 Women’s Entrepreneurship Report: From Crisis to Opportunity,group of authors, Published by the Global Entrepreneurship Research Association, London Business School.page 57

Повеќе од една од 10 жени во Соединетите држави пријавиле претприемачки намери во 2021 година со 14,3% и Канада 12,4%. Претприемачките намери се под глобалниот просек за жените од (17,3%). Евидентирани се и полови разлики, при што жените имаат пониски претприемачки намери од мажите во Канада (0,84 жени-мажи сооднос) и во Соединетите Американски Држави (0,93 жени-мажи сооднос). Во врска со зародишната активност, жените во Канада (16,2%) и САД (13,6%) има стапки далеку над глобалниот просек за жените кој изнесува (8,5%). За бизнис во рана фаза, стапките за женската активност изнесуваат 7,9% во Канада и 5,3% во САД, и се над глобалниот просек (4,1%). Имено, во секоја деловна фаза, мажите имаат поголема веројатност од жените да бидат активни, и тој родов јаз е очигледен во Канада за бизнисите во рана фаза со процент од (0,55%). Во 2021 година, затворањето на деловните активности влијаело на 4,4% од жените во Канада и 3,4% во САД. Евидентни се разлики во идентификувани причините од страна на жените за напуштање на бизнисите во регионот на Северна Америка. Во Соединетите Американски Држави, жените истакнале двојно поголеми предизвици да затворат поради пандемијата во споредба со Канада (40% наспроти 18,2%)[7]

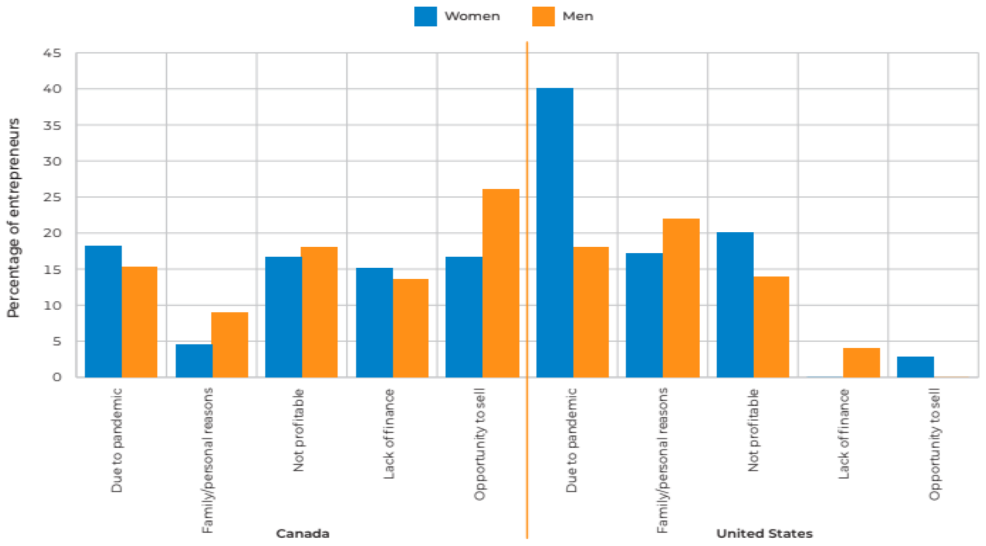

ЗОШТО Е ПОТРЕБНА СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

Поттикнувањето на женското претприемништво повеќе не е само прашање на еднаквост и социјална правда туку тоа е стратешки императив за одржлив економски раст и иновации. Овој документ служи како повик за акција, каде што целосниот потенцијал на жените како претприемачи и деловни лидери станува се повеќе препознаен и прославен. Сепак, сè уште постојат значителни бариери кои ги попречуваат жените целосно да учествуваат во претприемачките активности и да го остварат

[7] GEM 2021/22 Women's Entrepreneurship Report: From Crisis to Opportunity,group of authors, Published by the Global Entrepreneurship Research Association, London Business School.page 111

својот вистински потенцијал. За да се одговори на овие предизвици и да се искористи огромниот неискористен потенцијал на жените претприемачи, императив е да се формулира стратешка рамка која ќе ги поттикне и поддржи жените во претприемништвото во Североисточниот плански регион.

Овој стратешки документ е дизајниран да наведе можности и поттикнувачки аспекти за женско претприемништво, преку анализа на економските, социјалните и културните фактори кои ја нагласуваат итноста на оваа иницијатива. Со анализа на постоечките разлики, презентирање на податоци, овој документ има за цел да направи засегнатите страни да инвестираат и да му дадат приоритет на женското претприемништво.

Стратегијата за женско претприемништво на Североисточен плански регион наведена овде не само што ќе поттикне родовата еднаквост, туку и ќе го поттикне економскиот раст, ќе ги поттикне иновациите и ќе ја подобри конкурентноста на национаслно ниво. Ќе обезбеди патоказ за создавање на инклузивен претприемачки екосистем кој ги поддржува жените претприемачи во секоја фаза од нивното бизнис функционирање, од замислувањето на идејата до зголемувањето на нивните бизнис активности.

Како заклучок, овој стратешки документ служи како катализатор за промени, залагајќи се за развој што ќе го отклучи целосниот потенцијал на жените претприемачи во Североисточниот регион и ќе го поттикне социо-економскиот напредок. Тоа е јасен повик да се признае дека е дојдено време да се урнат бариерите и да се создаде поинклузивна, правична и попросперитетна иднина за сите.

АНАЛИЗА НА ГЕНЕРАЛНИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА СЕВЕРОИСТОЧНИОТ ПЛАНСКИ РЕГИОН

Североисточниот плански регион ги опфаќа општините на крајниот североисточен дел на Република Македонија, долж границата со Косово, Србија и Бугарија, односно сливното подрачје на реката Пчиња и Крива Река. Вкупната површина на регионот изнесува 2310 км^2 и регионот е еден од најмалите по површина кој зафаќа 9.3% од вкупната површина на Република Северна Македонија.

Регионот опфаќа 6 општини: Кратово, Крива Паланка, Куманово, Липково, Ранковце и Старо Нагоричане и 192 населени места. Во неговиот состав влегуваат 192 населени места, од кои 189 се рурални населби.

Во рамките на демографската статистика Североисточниот регион генерално исто така има тренд на депопулација како и стареење на населението слично како и на ниво на Република Северна Македонија. Забележителна е значителна депопулација во последните 5 години и намалување на бројот на населението. Преку табелата долу евидентно е дека населението во Североисточниот регион се намалува во последните 5 години и неговото учество преку статистички податоци го покажува следново од 8.51% во 2015-та год. на 8.48% во 2019-та година[8]

[8] Програма-за-развој-на-Североисточен-плански-регион-2021-2026, страна 19

Табела 1 Движење на население по години

Население по години	2015	2016	2017	2018	2019
Република Северна Македонија	2.071.278	2.073.702	2.075.301	2.077.132	2.076.255
Североисточен регион	176.231	176.169	176.260	176.196	175.973
Учество во вкупното население	8.51%	8.50%	8.49%	8.48%	8.48%

Извор: Државен завод за статистика и сопствени пресметки

Според густината на населението во Североисточниот регион калкулирана во насока на територијална површина изнесува 76.2 жители на километар квадратен според состојба 30.6.2019-та год. и е под националниот просек од 83.4 жители на километар квадратен. Ако се разгледува наведниот индикаторот за старосна зависност по општини во Североисточниот регион кој го евидентира учеството на старо население над 65 години и младото население под 15 години во вкупното работоспособно население може да се забележи дека општината Старо Нагоричане се наоѓа во најнеповолна ситуација со коефициент од 59.17%, а потоа следуваат општините Ранковце, Крива Паланка, Кратово, Куманово и на крајот Липково. Како индикатор на притисок врз продуктивното население се покажува дека тој притисок е најголем врз општината Старо Нагоричане. На ниво на регион коефициентот на старосната зависност е 42.4% и се наоѓа нешто малку под коефициентот на старосна зависност на национално ниво од 44%. Во споредба со останатите региони се наоѓа на трето место веднаш зад Југозападниот и Полошкиот регион[9].

Табела 2 Коефициенти на старосна зависност по општини

Старосна зависност	0-14	15-64	65+	Коефициент на старосна зависност
Кратово	1056	6.224	1.701	44.30%
Крива Паланка	2.663	13.516	3.454	45.26%
Куманово	18.326	76.458	14.737	43.24%
Липково	5.482	22.322	2.596	36.19%
Ранковце	590	2.485	537	45.35%
Старо Нагоричане	622	2.378	785	59.17%

Извор: Државен завод за статистика и сопствени пресметки

РОДОВАТА ЕДНАКВОСТ ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

Родовата еднаквост се однесува на еднаквост помеѓу мажите и жените во различни сфери на живеење. Родовата структура во разни области како образованието, демографијата, економијата и економски параметри односно бизнисот игра голема улога во развојот на било кој регион. Во таа насока неколку параметри се особено важни за родовата еднаквост и се прегледуваат во рамките на секторските анализи како: половата структура според нивото на невработеност, застапеноста во

[9] Програма-за-развој-на-Североисточен-плански-регион-2021-2026, страна 21

образованието и сл. Родовата застапеност низ табеларен приказ е следна за Североисточен плански регион[10]:

Табела 3 Рангирање на општините според индексот на родова еднаквост

Родов индекс	Родови јазови		Овозможувачки услови		Родово одговрона општина	
Општина	Оценка	Ранг	Оценка	Ранг	Оценка	Ранг
Кратово	55	50	28	11	17	38
Крива Паланка	57	36	12	27	35	16
Куманово	58	35	15	42	12	55
Липково	45	76	3	58	12	55
Ранковце	56	47	1	59	17	38
Старо Нагоричане	56	39	1	59	34	19

Извор: http://www.rodovindeks.mk/municipality-list (Пристапено на 21.10.2020-та год.)

Во рамките на категоријата на родово одговорна општина, преку индикатори со кои се мерат мерките кои ги имаат преземено општините за унапредување на родовата еднаквост во нивните локални заедници претставуваат: постоење на координатор и комисија за еднакви можности, дали е потпишана Европската повелба за еднаквост на жените и мажите на локално ниво, дали постојат означени и потрошени средства за родови програми и сл. Со разгледување на овие критериуми критерими во рамките на Североисточниот регион, најдобрата оценка припаѓа на Крива Паланка и изнесува 35 притоа општината има остварено ранг 16. Зад неа се наоѓа Општина Старо Нагоричане со оценка 34 и ранг 19, да се забележи треба дека во оваа категорија најниска оценка имаат Куманово и Липково со оценка 12 и ранг 55. Нема некои значјани отстапки од вие рангирања кои се направени во 2016 година од страна Државниот завод за статистика на Р.С Македонија, сепак се корисни со оглед на тоа дека понови рангирања на општините од аспект на родовата одговорност не се направени. Евидентираните податоци покажуваат надолен тренд во врска со родовите јазови во сите општини од овој регион, додека во категориите посебно за овозможувачки услови и категорија за родово одговорна општина, посочени како добри општини се Кратово и Крива Паланка и релативно добро рангирани. Од понови податоци во однос на население може да се забележи дека нема особено големи разлики, освен во разликата на мажите и жените по општини во општината Старо Нагоричане и Ранковце каде таа разлика е нешто поголема[11].

Во врска со стапката на невработеност како споредба на вработување на урбани и рурални општини низ призмата на половата структура може да се забележи дека таа е многу висока за жените во руралниот дел. Стапката на невработеност кај жените во руралниот дел во Североисточниот регион е изнесува 21.6% и е поголема во однос на националниот просек во Република Северна Македонија. Доколку се прегледуваат статистичките податоци за урбаниот дел на Североисточниот регион стапката на невработеност кај жените повторно е поголема во однос на националниот просек (за 8.8%), но има помала разлика споредбено со руралниот дел во регионот. Ако се направат разлики во врска со вработувањето на мажите и жените во регинот, преку споредба на вработување во урбаниот и руралниот дел стапката е незначителна во урбаниот (0.9%) и поголема во руралниот дел (3.4%)[12].

[10] IBID

[11] Програма-за-развој-на-Североисточен-плански-регион-2021-2026, страна 27

[12] Ibid

Споредбено мажите имаат помала стапка на невработеност, и во рамките на нивото на невработеност не се разликува значителна отстапка во корист на некое од половите. Во рамките на половната структура на невработените евеидентирано е дека политиките за родова еднаквост во иднина треба да бидат насочени кон зголемување на вработливоста особено во руралните подрачја за двата пола, со посебен фокус на стимулирање на вработувањето на жените од руралните средини. Всушност низ приказ на статистичките податоци, како и евидентирање на состојбата со женското претприемништво, целта на овој документ е да поттикне развој и да создаде можности низ презентираниот акциски план со мерки, за развој на женското претприемништво, подобрување на деловната клима на Североисточниот плански регион како и намалување на степенот на невработеност.

Табела 4

Табела 2.7 Невработеност по пол и по средина на живеење

Стапка на невработеност	Република Северна Македонија	Североисточен регион
Мажи	16.5%	33.5%
Жени	18.4%	32.2%
Урбан дел	16.4%	26.8%
Мажи	16.3%	27.7%
Жени	16.6%	25.4%
Рурален дел	18.3%	40.4%
Мажи	16.7%	39.3%
Жени	21.1%	42.7%
Вкупно	17.3%	33.0%

Извор: Државен завод за статистика и сопствени пресметки

ЕКОНОМСКИ ИНДИКАТОРИ ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

АКТИВНИ ДЕЛОВНИ СУБЈЕКТИ

Во Североисточниот плански регион во 2019-та година постојат 4174 активни деловни субјекти. Бројките на активните субјекти презентираат дека вкупен број на активни субјекти од 2015-2018-та година е во постојана надолна линија. Во 2019-та година има пораст од 2.35%. Аларматно е тоа што на учесничкиот удел на вкупниот број на активни субјекти во Североисточниот регион во однос на вкупниот број на активни субјекти на национално ниво е во постојан пад и тоа од 5.90% во 2015-та година на 5.50% во 2019-та година. Има забалешка дека нивото на активност, но индикативно е тоа што учеството на регионот е во постојан пад во однос на вкупниот број на национално ниво. Доколку се анализира структурата на активните деловни субјекти од аспект на нивната големина мерена преку бројот на вработени може да се забележи дека со најголем број (97.99%) учествуваат микро и малите претпријатија под 50 вработени. Потоа на второ место се средни претпријатија по големина со учество од 1.89%, додека големи претпријатија учествуваат со само 0.12%. Компаративно на

структурата на активните деловни субјекти на регионот во однос на структурата на национално ниво не покажува некои значајни разлики[13].

Во Република Северна Македонија доминираат микро и малите претпријатија по број што е и случај за Североисточниот регион. Но Североисточен плански регион има најмала деловна активност и број на регистрирани деловни субјекти во споредба со останатите други региони во Р.С Македонија.

Табела 5 Структура на деловни субјекти во Североисточен регион во 2019-та год.

Број на вработени	Број на претпријатија	Учество на регинот	Република Северна Македонија
0 вработени или без податок	260		
1-9	3522		
10-49	308		
Вкупно мали	**4090**	**97.99%**	**97.84%**
50-249	79		
Вкупно средни	**79**	**1.89%**	**1.85%**
250+	5		
Вкупно големи	**5**	**0.12%**	**0.31%**
Вкупно	**4174**		

Извор: Државен завод за статистика и сопствени пресметки

Доколку се прави преглед на структурата по деловни субјекти по дејности во општините од Североисточниот регион, евидентно е дека има најмногу деловни субјекти во трговијата на големо и мало исто така поголем број на деловни субјекти, бројките покажуваат дека се регистрирани по дејност како поправка на моторни возила и мотицикли. Во Старо Нагоричане поголемиот дел на деловни субјекти се од областа на земјоделство, шумарство и рибарство[14].

[13] Програма за развој на Североисточен плански регион страна страна 28

[14] Програма за развој на Североисточен плански регион страна 33

Табела 6

Деловни субјекти по општини и дејности во 2019-та год.

Општини	Кратово	Крива Паланка	Куманово	Липково	Ранковце	Старо Нагоричане
Земјоделство, шумарство и рибарство	9	16	82	8	11	16
Рударство и вадење на камен	6	2	10	-	1	-
Преработувачка индустрија	14	63	432	22	1	7
Снабдување со електрична енергија, гас, пареа и климатизација	-	-	3	-	-	1
Снабдување со вода, отстранување на отпадни води, управување со отпад, санација на околината	2	2	9	1	1	1
Градежништво	22	31	171	29	11	1
Трговија на големо и трговија на мало, поправка на моторни возила и мотоцикли	74	216	954	69	16	8
Транспорт и складирање	12	29	220	31	2	2
Објекти за сместување и сервисни дејности со храна	22	43	175	15	1	-
Информации и комуникации	3	7	44	-	1	1
Финансиски дејности и дејности на осигурување	-	4	19	2	-	-
Друго	54	146	951	51	5	12
Вкупно	218	559	3070	228	50	49

Извор: Државен завод за статистика и сопствени пресметки

ТАБЕЛАРЕН ПРИКАЗ НА АПЛИКАНТИ ЖЕНИ КОРИСНИЦИ НА ОПЕРАТИВНИОТ ПЛАН СО АКТИВНИ МЕРКИ И ПРОГРАМИ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ ВО ЦЕНТАРОТ ЗА ВРАБОТУВАЊЕ ВО ОПШТИНА КУМАНОВО

Презентирање на мерките на АВРМ[15]:

1. ПОДДРШКА ЗА САМОВРАБОТУВАЊЕ (ПРЕТПРИЕМНИШТВО)

Програмата за самовработување е поддршка наменета за невработените лица за да започнат или да формализираат сопствен бизнис. Целна група се невработени лица евидентирани во АВРСМ, каде ќе се Опфатат со мерката 1560 лица вработени во ново-основани правни субјекти. Висина на финансиската поддршка:

До 307.500 денари (неповратни средства за основање на бизнис):
- 3.000 денари за финансирање на дел од трошокот за регистрација на правен субјект
- 92.000 денари поддршка за дополнително вработување на невработени лица во правни субјекти основани од лица со попреченост, односно
- 153.750 денари поддршка за дополнително вработување на невработени млади лица до 29 години во правни субјекти основани од лица со попреченост.

Корисници

- Невработени млади лица до 29 години
- Невработени лица со попреченост
- Невработени лица – мажи до 60 години и жени до 58 години
- Жени-жртви на родово базирано насилство и жртви на семејно насилство

[15] Оперативен план за активни програми и мерки за вработување и услуги на пазарот на трудот за 2023 година,Програми и мерки за вработување на АВРМ стр,6,

- Невработени лица кои сакаат да го формализираат својот бизнис-мажи до 60 години и жени до 58 години
- Невработени лица Роми-мажи до 60 години и жени до 58 години
- Невработени лица повратници

Напомена: Корисници на програмата можат да бидат и невработените лица кои имаат завршено обука за претприемништво и/или изработено бизнис план во 2022 година.

ПРАКТИКАНСТВО

Практиканството има за цел да ги подобри вештините и квалификациите на невработените лица за нивна поуспешна интеграција на пазарот на труд. Целта на мерката е стекнување на вештини на невработените лица за извршување на работните задачи во согласност со потребите на работодавачот. Целна група се невработени лица од евиденцијата на АВРСМ (корисници на ГМП, жени, роми, млади до 29г., лица со попреченост и долгорочно невработени).

- Лица што ќе посетуваат пракса ќе добијат месечен надоместок во висина од 11.000 денари со вклучено осигурување за инвалидност и телесно оштетување причинето со повреда на работа и професионална болест и данок на личен доход за времетраењето на обуката до 3 месеци. Надоместоците кон невработените лица ќе бидат исплатени од страна на АВРСМ.
- На работодавачот ќе му биде исплатен еднократен износ од 25.000 денари по обучено лице по завршена обука

		ОП 2020			ОП 2021			ОП 2022		
Центар за вработување	Мерка	Вкупно учесници	Број на жени	Процент на жени	Вкупно учесници	Број на жени	Процент на жени	Вкупно учесници	Број на жени	Процент на жени
Кратово	Претприемништво - Самовработување со грант	14	4	28.6	15	6	40.0	4	3	75.0
Кратово	Практикантство	5	3	60.0	15	9	60.0	5	5	100.0
Крива Паланка	Претприемништво - Самовработување со грант	31	10	32.3	62	21	33.9	60	25	41.7
Крива Паланка	Практикантство	4	1	25.0	5	0	0.0	12	8	66.7
Куманово	Претприемништво - Самовработување со грант	143	52	36.4	245	97	39.6	188	71	37.8
Куманово	Практикантство	168	118	70.2	189	143	75.7	222	167	75.2

***Податоците се добиени од центрите за вработување во Кратово, Крива Паланка и Куманово**

Од табеларниот приказ на добиените податоци од центрите за вработување на Кратово, Крива Паланка и Куманово се забележуваат следните податоци:

Во рамките на програмата “Претприемништво - Самовработување со грант” има најголем број на корисници во Општина Куманово кои изнесуваат 143 во 2020 година, 245 во 2021 година и 188 во 2022 година. Во 2020 година процентот на жени кои учествувале изнесува 36,4 % се жени. Во 2021 жените на оваа мерка учествувале со 39,6%, а во 2022 процентот изнесува 37.8%.

Во Крива Паланка истата мерка “Претприемништво - Самовработување со грант” во 2020 година ја искористиле 32.3% жени од вкупниот број на апликанти, во 2021 година процентот на жени корисници изнесува 33.9% а во 2022 година овој процент се зголемува и зинесува 41.7%.

Во Општина Кратово најголем број на жени корисници за оваа мерка изнесува 75% во 2022, додека во 2020 бил 28,6% и 40% во 2021 година.

Втората актуелна мерка која се спроведува преку Агенцијата за вработување на Република С.Македонија е мерката “Практиканство”. Оваа мерка во Општина Куманово во 2020 година ја искористиле 70.2 % жени од вкупниот број на апликанти во 2020 година. Овој процент на жени корисниi се зголемува од 75.7% жени корисници во 2021 година на 75.2% жени корисници во 2022 година.

Во Општина Крива Паланка за мерката “Практиканство” во 2020 година се пријавила 1 (една) жена, притоа бројот на жени кориснички на оваа мерка се зголемува во 2021 година со вкупно 5 (пет) апликанти. Во 2022 бројот на жени корисници за оваа мерка изнесува 8 (осум) апликанти.

Општина Кратово мерката “Практиканство” ја искористиле 4 жени во 2020 година, 6 жени во 2021 година и 3 жени во 2022 година.

СПРОВЕДЕНИ СОСТАНОЦИ СО ПРЕТСТАВНИЦИ ОД ОПШТИНИТЕ ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН И ПРЕТСТАВНИЦИ НА НАЦИОНАЛНАТА ПЛАТФОРМА ЗА ЖЕНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ЗА ПОСОЧУВАЊЕ ПРИОРИТЕТНИ РАЗВОЈНИ ОБЛАСТИ ПО ОПШТИНИ ОД СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

Во периодот од јуни 2022 година до март 2023 се спроведоа состаноци со претставници на сите оптштини од Североисточен плански регион и претставници од Националната платформа за женско претприемништво со цел презентирање на проектот и активностите како и отварање на дискусија во насока на посочување на развојни области за женското претприемништво во регионот. На дискусија со претствниците беа идентификување следните области: занаетчиство, услужни дејности, рурален туризам, земјоделство и други области карактеристични за регионот.

Во прилог следува приказ табеларен со информации за одржаните состаноци:

Општина	Општина Кратово	Општина Крива Паланка	Општина Старо Нагоричане	Општина Липково	Општина Ранковце	Општина Куманово
Состаноци за идентификување на приоритети	Одржан состанок со Локалната координаторка и претставници од општина на 20.06.2022 година, во	Одржан состанок во Општина Крива Паланка 15.08.2022год со Градоначалник,	Одржан состанок во Во Општина старо Нагоричане на 12.08.2022г со Градоначалничката, локалната	Одржан состанок на 23.03.2023год. со присутни: Градоначалникот и главниот архитект на општината,секре	20.06.2022 година, во просториите на општина Ранковце одржан состанок со	Одржани неколку состаноци во Општина Куманово -Одржан годишен форум за развој на женското

	просториите на општина Кратово и идентификувани развојни можности и потенцијали	Локален координатор и претставници од општината	координаторка како и претседателка на Комисија за еднакви можности и член на совет на Општината	тарот и вработени во општината како и и локалната координаторка на североисточен плански регион	Градоначалникот, претставничк и од Националнат а платформа и локалната координаторк а	претприемништво -Одржана седница на Совет за развој на женско претприемништво -Формиран акционен план на советот со приоритетни мерки и области

МЕТОДОЛОГИЈА ЗА ПОДГОТОВКА НА СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

Подготовката на освртот за развој на женското претприемништво во Североисточен плански регион ги вклучуваше следните активности:

1. Дефинирање на целите за подготовка на освртот за развој на женското претприемништво во Североисточен плански

Општата цел на освртот за развој на женско претприемништво во Североисточниот регион на Северна Македонија е да поттикне погодна средина која промовира родова еднаквост, ги подобрува претприемачките вештини, го подобрува пристапот до финансии, поттикнува иновации, го олеснува вмрежувањето и соработката, ја зајакнува институционалната поддршка, промовира пристап до пазарот, се справува со социо-културните бариери и воспоставува ефективни механизми за следење и евалуација. Документот има за цел да ги зајакне жените претприемачи, да го зголеми бројот на бизниси во сопственост на жени да придонесе за економскиот раст и развој на регионот.

2. Информативни средби со сите вклучени страни (општни, граѓански сектор, бизнис сектор односно жени менаџерки–претприемачки кои водат сопствен бизнис)

- Консултации со засегнатите страни: Спроведување на дискусии со релевантни засегнати страни, како што се жени претприемачи, деловни асоцијации, владини претставници, невладини организации и агенции. Беа побарани нивните перспективи за предизвиците, можностите и препораките за поддршка на женското претприемништво во Североисточниот регион.

- Вмрежување: Се организираше Локалниот форум на тема “Развојни можности за женско претприемништво во Североисточниот плански регион” во организација на Националната платформа за женско претприемништво кој се одржа на 02.11.2022 во Општина Куманово. Фокусот на регионалниот форум беше вмрежување на жените претприемачи и другите чинители. Во рамките на форумот имаше дискусија, споделување искуства како и насоки за воспоставување на врски со клучните играчи во екосистемот за претприемништво.

3. Деск истражување

- Преглед на национални документи во врска со националните политики, извештаи и стратегии поврзани со женското претприемништво и економскиот развој во Република Северна Македонија.

Особено значаен документ кој ќе послужи во креирањето на освртот за развој на женското претприемништво е Стратегија за развој на женското претприемништво 2019-2023 како и Национална стратегија за одржлив развој на Република Македонија 2009-2030, Национална стратегија за родова еднаквост 2022- 2027, Национална стратегија за мали и средни претпријатија 2018- 2023 и др .

- Преглед на локални документи: Анализа на регионални и локалните политики, планови и извештаи кои се однесуваат на претприемништвото, зајакнувањето на жените и економскиот развој во Североисточниот регион. Ова вклучува извештаи на Центарот за развој на Североисточен плански регион. Плановите за локален економски развој на Општина Куманово, Општина Крива Паланка, Општина Кратово, Општина Старо Нагоричане, Општина Липково, Општина Ранковце и локални иницијативи на општините од Североисточен плански регион поврзани со релевантното законодавство и др.

- Преглед на документите на ЕУ: Истражување на политиките, рамки и насоките на ЕУ поврзани со женското претприемништво и регионалниот развој. Овие стратешки документи кои обезбедуваат увид во најдобрите практики, можности за финансирање и програми за поддршка на ЕУ.

4. Анализа на податоци:

- Собраните податоци и информации преку деск истражување и теренските активности беа анализирани и беа издвоени приоритети, предизвици и можности специфични за Североисточниот регион.

- Идентификување на најдобри практики од регионалните стратегии, програми и политики од кои може да се прилагодат и имплементираат во Североисточниот регион.

5. Формулација на целта на освртот за женско претприемништво:

- Поставување на целите: Врз основа на наодите и анализите, дефинирање на јасни и мерливи цели и задачи за осврт за женско претприемништво во Североисточниот регион.
- Дефинирање на акционен план со конкретни иницијативи, активности, временски рокови и одговорни засегнати страни и предизвици како и искористување на можностите и промовирање на женското претприемништво.
- Распределба на ресурси: Идентификувајте ги потребните ресурси, вклучително и финансиски, човечки и технолошки, потребни за ефективно спроведување на стратегијата.

- Мониторинг и евалуација: Воспоставување на рамка за следење и евалуација на напредокот и влијанието на стратегијата. Дефинирајте клучни индикатори за изведба за да се измери успехот на иницијативите и прилагодувања по потреба.

6. Имплементација и преглед на освртот кон женското претприемништво:

- Спроведување на Акциониот план: Спроведување на иницијативите наведени во акциониот план, обезбедувајќи ефективна координација меѓу релевантните засегнати страни и распределба на ресурсите.

- Периодичен преглед: Процена на напредокот на стратегијата и нејзиното влијание врз жените претприемачи во Североисточниот регион.

ПРИОРИТЕТНИ МЕРКИ ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

Приоритетна мерка 1 – Создавање на поволна средина за развој на женското претприемништво Североисточниот плански регион

Првата приоритетна мерка на Стратегијата за женско претприемништво во Североисточниот регион на Северна Македонија е да се воспостави поволна средина што го негува и поддржува растот на бизнисите во сопственост на жени. Со препознавање на уникатните предизвици со кои се соочуваат жените претприемачи и справување со основните бариери, овој приоритет има за цел да создаде овозможувачки екосистем кој промовира родова еднаквост, обезбедува правични можности и го поттикнува одржливиот развој на претпријатијата во сопственост на жени, обезбедувајќи нивно еднакво учество, пристап до ресурси и можности за раст. Со решавање на системските бариери, поттикнување на родовата еднаквост и обезбедување насочена поддршка, оваа приоритетна мерка има за цел да го отклучи целосниот потенцијал на жените претприемачи и да поттикне инклузивен економски развој во регионот.

Со цел да се постигне овој приоритет, ќе се фокусира на неколку клучни области кои вклучуваат:

- Адаптација на политиките и правната рамка: Оценување и зајакнување на постоечките политики и законски рамки за да се обезбеди родова еднаквост, недискриминација и фер третман на жените претприемачи. Ова може да вклучи ревизија и измена на регулативите, спроведување на родово одговорни политики и подобрување на спроведувањето на постојните закони.
- Пристап до финансии и ресурси: Олеснување на подобрен пристап до финансиски ресурси, кредитни капацитети, услуги за развој на бизнисот и програми за менторство специјално дизајнирани да ги задоволат потребите на жените претприемачи во Североисточниот регион. Ова може да вклучи воспоставување наменски фондови, воспоставување партнерства со финансиски институции и обезбедување програми за градење капацитети за финансиска писменост и подготвеност за инвестирање.
- Промена на традиционалните норми за поделба на наследството на жените во руралните области: Североисточниот плански регион има три рурални општини, каде се уште се

практикуваат традиционалните норми кои често ја диктираат поделбата на наследството на начини кои несразмерно ги ставаат во неповолна положба жените. Во овие патријархални општества, законите и обичаите за наследување имаат тенденција да ги фаворизираат машките наследници, оставајќи ги жените со ограничен пристап до земјиште, имот и финансиски ресурси. Оваа традиционална поделба на наследството ја продолжува родовата нееднаквост, го спречува економското зајакнување на жените и ја попречува нивната способност целосно да учествуваат во општествениот и економскиот живот. Препознавајќи ги предизвиците што ги носи ова прашање, од клучно значење е да се решат и трансформираат овие традиционални практики во руралните области, обезбедувајќи правични права за наследство за жените.

Приоритетна мерка 2 – Градење на капацитети и воспоставување на системска поддршка за развој на женското претприемништво

Од клучно значење е да се даде приоритет на градење капацитети и воспоставување системски механизми за поддршка прилагодени на потребите на жените претприемачи во Североисточниот плански регион. Со фокусирање на градење капацитети, жените претприемачи можат да се здобијат со вештини, знаења и да се приклучат кон бизнис мрежи неопходни за да го развијат сопствениот бизнис и да се надминат бариерите. Дополнително, воспоставувањето системски механизми за поддршка гарантира дека жените претприемачи имаат пристап до ресурси, менторство и поддржувачки екосистем кој ги охрабри нивните претприемачки потфати.

Оваа приоритена мерка ќе ги вклучи следните области преку активности за:

- Градење на капацитети и развој на вештини: Развивање насочени програми за обука, работилници и иницијативи за едукација за претприемништво кои ги опремуваат жените претприемачи во регионот со потребните вештини, знаења и компетенции за успешно воспоставување и управување со бизниси. Овие програми може да се фокусираат на области како што се деловно планирање, маркетинг, финансиски менаџмент, иновации и усвојување технологија.
- Вмрежување и соработка: Создавање платформи за вмрежување, соработка и споделување знаење меѓу жените претприемачи, соработка со експерти, деловни асоцијации и организации за поддршка. Ова вклучува организирање настани за вмрежување, програми за менторство и форуми специфични за да се поттикнат врските, да се олесни учењето од колеги и да се обезбеди пристап до финансии, можности и сл.

Приоритена мерка 3 – Промовирање на женско претприемништво и успешните приказни од Североисточниот плански регион

Со промовирање на женското претприемништвсо овој приоритет и активностите кои ќе следат, ќе се обидеме да ја подигнеме свеста за можностите, придонесите и економското влијание што жените претприемачи можат да ги направат. Дополнително, прикажувањето успешни приказни ќе служи како инспирација и мотивација за жени аспиранти претприемачи, демонстрирајќи дека е возможно надминување на пречките и постигнување претприемачки успех. Преку истакнување на достигнувањата на жените претприемачи ќе има за цел да се скршат родовите стереотипи, да се

промени општествените перцепции особено во руралните средини и да поттикне средина каде жените ќе можат да се охрабруваат меѓу себе.

- Воспоставување на признанија и награди: Спроведување на програми за признавање и награди кои ги слават достигнувањата на жените претприемачи во регионот. Овие награди можат да препознаат извонредни бизниси, иновативни идеи, општествено влијание и лидерски квалитети. Признанието не само што обезбедува видливост и валидација, туку и инспирира и други жени претприемачи и го прикажува разновидниот опсег на успешни бизниси во регионот.
- Истражување и собирање податоци: Преглед на преземените активности и мерење на напредокот преку анализа и статички податоци кои ќе бидат достапни за сите во заедницата.
- Медиумски и комуникациски кампањи: Започнување медиумски и комуникациски кампањи кои го промовираат женското претприемништво, ги рушат стереотипите стереотипи и ја подигнуваат свеста за придонесот и потенцијалот на жените претприемачи во регионот. Овие кампањи може да вклучат соработка со локални медиуми, влијателни личности од социјалните медиуми, соработка со организации во заедницата за споделување успешни приказни и сл.

АКЦИОНЕН ПЛАН ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ПРИОРИТЕТНИТЕ МЕРКИ ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО

- **ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН**

ПРИЛОГ 1- АКЦИОНЕН ПЛАН ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА ПРИОРИТЕТНИТЕ МЕРКИ ЗА РАЗВОЈ НА ЖЕНСКОТО ПРЕТПРИЕМНИШТВО

ВО СЕВЕРОИСТОЧЕН ПЛАНСКИ РЕГИОН

Приоритетна мерка 1 – Создавање на поволна средина за развој на женското претприемништво Североисточниот плански регион						
	Активност 1	Активност 2	Активност 3	Цел	Носители и учесници	Индикатор
Адаптација на политиките и правната рамка	Преглед на политики и анализа на постоечките политики и законски рамки поврзани со претприемништвото и родовата еднаквост	Вклучување на родовата перспектива: Интегрирање на родовата перспектива во политиките, регулативите и законите поврзани со претприемништво то	Вклучување на релевантните засегнати страни, вклучително владините агенции, женските организации, деловните здруженија и граѓанското општество, во консултации и дијалози за да се соберат различни перспективи за прилагодување на политиките	Адаптација на законската регулатива и активно учество на жените од локалната средина со цел креирање на законски поволности како основа за развој на соодветна клима за развој на женското претприемништво	Општините од Североисточен плански регион - Приватни провајдери на тренинзи и обуки - Жени претприемачи од регионот - Вработени и невработени жени од регионот	-Прилагодена законска регулатива -број на организирани работни средби и состаноци
Пристап до финансии и ресурси	Воспоставување на партнерства со финансиски институции и организации за развој на приспособување на	Обезбедете информации и помош за пристап до можности за финансирање, грантови и заеми специјално	Промовирање на финансиска писменост и едуцирање на жените претприемачи како да обезбедат	Прилагодување на жените претприемачи и нивните работни организации да имаат пристап до соодветни форми на финансирање за	Општините од Североисточен плански регион - Приватни провајдери на тренинзи и обуки	Број организирани обуки за зголемен пристап до финанси

	финансиски производи и услуги за жените претприемачи	дизајнирани за бизниси предводени од жени	инвестиции и ефикасно да управуваат со нивните финансии	развојот на компаниите	- Жени претприемачи - Вработени и невработени жени од регионот	
Промена на традиционалните норми за поделба на наследството на жените во руралните области	**Зајакнување на жените** **во руралните области преку обезбедување сесии за подигање на правната свест кои ги едуцираат за нивните права во врска со наследството и правната заштита што им е достапна.**	**Спроведување на истражување и документација за влијанието на традиционалните норми врз наследството на жените во руралните области.**	**Воспоставување на мрежи и платформи за поддршка на жените во руралните области за споделување искуства, дискутирање за предизвиците и обезбедување взаемна поддршка во навигацијата на прашања поврзани со наследството.**	**цел е да се оспорат традиционалните норми околу женското наследство во руралните области. Преку ангажман во заедницата, застапување, законски реформи, градење капацитети, образование, зајакнување, се стреми да поттикне промена кон поправедни и инклузивни практики на наследување кои ги зајакнуваат жените и промовираат родова еднаквост во руралните заедници**	**-Општините од Североисточен плански регион** **-Агенции, организации за правна поддршка,** **-Граѓански сектор** **-Жени претприемачи од регионот** **-Локални акциони групи**	**-број одржани состаноци на заедницата, работилници и советувања** **- број на истражувачки студии спроведени за практиките на наследување во руралните области**
Приоритетна мерка 2 – Градење на капацитети и воспоставување на системска поддршка за развој на женското претприемништво во Североисточниот плански регион						
	Организирање на програми за обука	**Обезбедување на програми за**	**Организирање на обуки за дигитални**	**Целта е да се направи преглед на**	**-Организации за**	**-Број одржани состаноци во**

Градење на капацитети и развој на вештини	**за претприемништво специјално прилагодени за жените, фокусирајќи се на основните вештини како што се деловно планирање, финансиски менаџмент, маркетинг и вмрежување.**	**менторство и тренинг за да се поддржат аспирантите жени претприемачи и да им помогне да се справат со предизвиците со кои може да се соочат**	**вештини и користење на социјалите медиуми за промоција на нивниот бизнис и производи како и истражување на пазарот, развој на производи, брендирање и стекнување клиенти.**	**активностите што може да се преземат за поддршка на женското претприемништво во североисточниот регион на Северна Македонија, Кои ќе бидат прилагодени врз основа на специфичните потреби, ресурси и ограничувања на регионот**	**поддршка, -Граѓански сектор -Жени претприемачи од регионот -Локални акциони групи**	**заедницата, работилници и советувања, обуки и едукативни работилници**
Вмрежување и соработка	**Воспоставување на онлајн платформа или мрежа каде жените претприемачи ќе можат да се поврзат, да споделуваат ресурси, да бараат совети и да соработуваат на заеднички проекти.**	**Организирање на настани за вмрежување специфични за индустријата, здружувајќи жени претприемачи, потенцијални клиенти, добавувачи и индустриски експерти за да поттикнат партнерства и деловни соработки.**	**Креирање на програми за менторство што одговараат на искусните жени-претприемачи со аспиранти претприемачи, олеснувајќи го трансферот на знаење и поддршката.**	**Споделување на пратики и советување кои ќе им бидат од корист на новите претприемачки преку менторски средби и други форми на менторирање и учење за трансфер на знаење и пракса**	**Организации за поддршка, -Граѓански сектор -Жени претприемачи од регионот -Локални акциони групи**	**Број одржани состаноци во заедницата, работилници и советувања, обуки и едукативни работилници**
Приоритена мерка 3 – Промовирање на женско претприемништво и успешните приказни од Североисточниот плански регион						
	Воведување на награди и развој на критериуми:	**Организирање на церемонија на доделување на**	**Воспоставување на мрежа на алумни што ќе ги**	**Целта е да се воспостават признанија и награди**	**-Општините од регионот**	**Број на одржани награди и признанија во**

Воспоставување на признанија и награди	**награди кои ги препознаваат и слават достигнувањата во женското претприемништво.**	**награда и признание:за да се објават и прослават победниците**	**сочинува минатите добитници на награди. Олеснување на можностите за вмрежување, програмите за менторство и платформите за споделување знаење за победниците.**	**кои го слават женското претприемништво, поттикнуваат извонредност и обезбедуваат видливост и поддршка на жените претприемачи во нивните области.**	**Организации за поддршка,** **-Граѓански сектор** **-Жени претприемачи од регионот** **-Локални акциони групи**	**заедницата**
Истражување и собирање податоци	**Спроведување анкети и интервјуа за да се соберат податоци за успешни приказни на жените претприемачи во регионот, вклучувајќи препораки за пристап до финансии, мрежи и вмрежување**	**Анализа на постоечките податоци и извештаи за истражување за женското претприемништво за да ги идентификувате трендовите, празнините и можностите за подобрување**	**Објава на наодите од истражувањето и споделување со релевантните чинители, креатори на политики и јавноста за да се подигне свеста и да се поттикне донесувањето одлуки засновани на докази.**	**Целта е да се направи детален преглед на активностите што може да се преземат за поддршка на женското претприемништво во североисточниот регион на Северна Македонија**	**-Општините од регионот** **-Организации за поддршка,** **-Граѓански сектор** **-Локални акциони групи**	**-Број на спроведени анализи, истражувања и собрани податоци, формирани дата бази**
Медиумски и комуникациски кампањи	**Воспоставивање на партнерства со локални медиуми, вклучувајќи весници, радио станици, телевизиски канали и онлајн платформи.**	**Користење на платформите и социјални медиуми за ширење пораки од кампањи, споделување успешни приказни и комуникација со**	**Соработка со локални организации, како што се здруженија на жени, бизнис сектор и деловни комори и групи во заедницата, за да го засилите**	**Целта е да се искористат медиумските и комуникациските кампањи за подигање на свеста, кршење на стереотипи и промовирање на женското**	**-локални медиуми** **-организации** **-граѓански сектор** **-локални акциони групи**	**Број на спроведени медиумски и комуникациски кампањи**

	Соработка со новинари и репортери за покривање на приказни поврзани со женското претприемништво.	**целната публика**	**влијанието на кампањата.**	**претприемништво на локално ниво.**	**-инфлуенсери и истакнати личности од заедницата**	

ЗАКЛУЧОЦИ:

- **Родовата нееднаквост и традиционалните норми продолжуваат да претставуваат значајни предизвици за женското претприемништво во Североисточниот регион. Културните и општествените очекувања, ограничениот пристап до ресурсите и дискриминаторските практики влијаат врз способноста на жените да започнат и да оформат бизниси.**

- **Воспоставувањето на поволна средина за женско претприемништво е од клучно значење за справување со бариерите со кои се соочуваат жените во регионот. Ова вклучува правни и политички реформи, насочени програми за поддршка, пристап до финансии и мрежи и промена на општествените ставови кон родовите улоги и економското учество на жените.**

- **Градењето капацитети и системската поддршка играат витална улога во зајакнувањето на жените претприемачи и промовирањето на нивниот успех. Обезбедувањето обука, менторство и можности за вмрежување може да ги подобри вештините, довербата и пристапот на жените до пазарите, овозможувајќи им да ги надминат предизвиците и да напредуваат.**

- **Медиумските и комуникациските кампањи се ефективни алатки за подигање на свеста, кршење на стереотипите и прикажување на успешни приказни на жени претприемачи. Искористувањето на различни медиумски канали и партнерства може да придонесе за промена на општествените перцепции и поттикнување на поддржувачки екосистем за женското претприемништво.**

- **Соработката и ангажманот на повеќе чинители се од суштинско значење за успешно спроведување на стратегијата. Владините агенции, граѓанските организации, субјектите од приватниот сектор, образовните институции и лидерите на заедницата мора да работат заедно за да создадат кохезивен и одржлив екосистем кој ги поддржува жените претприемачи.**

ПРЕПОРАКИ :

- **Зајакнување на правната и политичката рамка за промовирање на родовата еднаквост во претприемништвото. Ова вклучува преглед и ревизија на законите, регулативите и административните процедури за да се елиминираат родовите предрасуди и да се обезбедат еднакви можности за жените претприемачи.**

- **Развивање и имплементирање на сеопфатни програми за градење капацитети кои се однесуваат на специфичните потреби на жените претприемачи. Овие програми треба да овозможат обука, менторство, пристап до финансии и можности за вмрежување за подобрување на женските вештини, самодоверба и деловна острина.**

- **Поттикнување на партнерства и соработки меѓу засегнатите страни за да се создаде поддржувачки екосистем. Ова вклучува ангажирање на владини агенции, женски организации, бизнис асоцијации, академски кругови и лидери на заедницата во координирани напори за промовирање на женското претприемништво.**

- **Инвестирање во медиумски и комуникациски кампањи за да се скршат стереотипите, да се подигне свеста и да се потенцираат успешните приказни за жените претприемачи во регионот. Користењето на различни медиумски канали, социјални платформи и партнерства со цел да се шират позитивни наративи и да се инспирираат другите.**

- **Спроведување на редовен мониторинг и евалуација за да се оцени влијанието на имплементацијата на стратегијата. Собирање податоци и следење на клучните индикатори и анализа на повратни информации од засегнатите страни за да се измери напредокот, да се идентификуваат предизвиците и да се направите неопходните прилагодувања на целите и активностите на стратегијата.**

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

1. *Стратегија за развој на женско претприемништво во Република Македонија, 2019 – 2023*
2. *ЛЕАП на општините од Североисточен плански регион*
3. *Програма за развој на Североисточен плански регион 2021- 2026*
4. *Национална стратегија за мали исредни претпријатија (2018-2023) - Министерство за економија;*
5. *Пакет предлог-мерки за подобрување на конкурентноста на македонската економија - Национален совет за претприемништво и конкурентност;*
6. *Национална стратегија за одржлив развој на Република Северна Македонија;*
7. *Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјална вклученост 2010-2020 година*
8. *Assessment of the framework conditions for doing business in the eight planning regions in Macedonia - German Agency for International Cooperation (GIZ), Regional Economic Development in Macedonia (GIZ RED)*
9. *АКЦИОНЕН ПЛАН ЗА КОМИСИЈА ЗА ЖЕНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО во Општина Куманово*
10. *Оперативен план за активни програми и мерки за вработување и услуги на пазарот на трудот за 2023 година на Агенција за вработување на Р.С.Македонија*
11. *Marlow, S., & Patton, D. (2005). All credit to men? Entrepreneurship, finance, and gender. Entrepreneurship Theory and Practice*
12. *Carter, S., Shaw, E., Lam, W., & Wilson, F. (2007). Gender, Entrepreneurship, and Bank Lending: The Criteria and Processes Used by Bank Loan Officers in Assessing Applications. Entrepreneurship Theory and Practice*
13. *GEM 2021/22 Women's Entrepreneurship Report: From Crisis to Opportunity,group of authors, Published by the Global Entrepreneurship Research Association, London Business School*

This publication was produced with the financial support of the European Union. Its contents are the sole responsibility of its authors and do not necessarily reflect the views of the European Union.